

Araştırma Makalesi / Research Paper

SUVARNA PRABHĀSA-SŪTRA’NIN ESKİ UYGURCA VE ÇİNCE ÇEVİRİLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME (15. BÖLÜM 149-171. SATIRLAR ARASI)

Hüsnu Çağdaş ARSLAN*

Öz

Bu çalışmada, *Mahāyāna Budizmine* (大乘佛教 *Dàshèng Fójìào*) ait bir sutra kitabı olan ve Yi Jing tarafından Çinceye, Şingko Şeli Tutung tarafından Çince'den Eski Uygurca'ya çevrilen Sanskritçe *Suvarṇaprabhāsa-sūtra*'nın, Eski Uygurca bilinen adıyla *Altun Yaruk* (*Altın Işık*) *Sutrası*'nın, *sarasvati atl(i)g t(e)ṅri kızı ötüg ötünmek* "Sarasvati adlı tanrıça(nın) ricada bulunması (/arz edişi)" başlığını taşıyan 15. bölümünün 149-171. satırları arasında kalan parçaları ele alınmıştır. Özellikle bugüne kadar çeviri bilimi içerisinde tartışılacak olan "verbum e verbu, sözcüğü sözcüğüne çeviri mi olmalı yoksa *sensum exprimere de sensu*, anlamın çevirisi mi olmalı?" soruları temelinde iki çeviri metin göz önüne alınmış ve karşılaştırmalı bir değerlendirmenin yapılması amaçlanmıştır. Bununla birlikte, Eski Uygurca metinde geçen *toyın, nom eliği* vb. ile Çince metinde geçen *呢 zhòu, 菩提 pítí* vb. gibi Budizmin temel kavramlarından bazılarının kısaca açıklanması ve bu örneklem temelinde Şingko Şeli Tutung'un çeviri tutumuyla ilgili bazı çıkarımlara ulaşılması da amaçlanmıştır. Burada öncelikle konuyla ilgili kuramsal bilgiler sunulmuştur. Ardından, çalışmada izlenen yol metin karşılaştırması olduğundan, *Altun Yaruk*'un 15. bölümünün 149-171. satırları arasındaki parçanın Eski Uygurca-Çince karşılaştırmalı çeviri metinleri ile Türkiye Türkçesine aktarmaları sırasıyla verilmiştir ve metinlerle ilgili açıklamalar yapılarak karşılaştırmalı değerlendirmenin sonuçları sunulmaya çalışılmıştır. Ayırı-

Geliş Tarihi/ Date Applied: 11.07.2019

Kabul Tarihi/ Date Accepted: 07.02.2020

Makalenin Künyesi: Arslan, H. Çağdaş (2020). "Suvarṇaprabhāsa-Sūtra'nın Eski Uygurca ve Çince Çevirileri Üzerine Bir Değerlendirme (15. Bölüm 149-171. Satırlar Arası)". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 49, 185-210.

DOI: 10.24155/tdk.2020.134

* Öğr. Gör., Çukurova Üniversitesi, Türk Dili Bölümü, hearslan@cu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-4618-2105

ca araştırmacıların konuyla ilgili belgelere rahatça ulaşabilmesi için Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv'den [Turfan Araştırmaları Dijital Turfan Arşivi] ve Radlov-Malov yayınından alınan fragmanlar, yazının sonunda bulunan ekler kısmında verilmiştir.

Anahtar sözcükler: Eski Türkçe, Eski Uygurca, Çince, çeviri bilimi, *Altun Yaruq*.

An Evaluation on the Old Uighur and Chinese Translations of *Suvarṇaprabhāsa-sūtra* (Between 149th-171st Lines of 15th Chapter)

Abstract

In this study, the remaining part between 149th-171st lines of Chapter 15 titled as *sarasvati atl(i)g t(e)ṅri kızı ötüg ötünmek* “the requesting (/presentation) of the goddess named as Sarasvati” is discussed of the sutra book named in Sanskrit *Suvarṇaprabhāsa-sūtra*, which was a sutra book of *Mahāyāna Buddhism* (大乘佛教 *Dàshèng Fójìào*) and translated into Chinese by Yi Jing and from Chinese into Old Uighur by Shingko Sheli Tutung, known with its Old Uighur name, *Altun Yaruq (Golden Light) Sutra*. The aim of this study is to make a comparative evaluation by considering two translation texts on the basis of such questions as “Should the translation be *verbum e verbu*, the word for word or *sensum exprimere de sensu*, the translation of meaning?” However, it is also aimed to briefly explain some of the basic concepts of Buddhism such as *toyın, nom éligi* etc. in the Old Uighur text and 呪 *zhòu*, 菩提 *pútí* etc. in the Chinese text, and to reach some conclusions about the translation attitude of Shingko Sheli Tutung on the basis of this sample. Firstly, theoretical information about the subject is presented here. Then, since the path followed in the study was text comparison, the texts of comparative translation in Old Uighur & Chinese of the part between 149th-171st lines of the 15th Chapter of *Altun Yaruq* and the translations of these texts into Turkish in Turkey were given respectively. Later, the explanations about the texts were made and the results of the comparative evaluation were tried to be presented. In addition, the fragments from Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv [Turfan Research Digital Turfan Archive] and Radlov-Malov publication are given in the appendix section at the end of the article so that the researchers can easily access the relevant documents.

Keywords: Old Turkic, Old Uighur, Chinese, translation studies, *Altun Yaruq*.

Giriş

Her dil, bir kültüre ait insan yaşamının beraberinde gelen göstergeler sistemiyle, uzlaşmalarla, törelerle, davranışlarla ve değer yargılarıyla iç içedir. Bütün bu ilişkiler ağı, yazılı metinlerde bulunan kurmaca dünyanın arka planında yer almaktadır.

Çeviri denilince edebî metinlerin ya da geçmişten gelen gelenekle doğru orantılı olarak kutsallık atfedilen metinlerin (mesela Hristiyan dünyasında *İncil*'in) çevirisi akla geldiğinden “sözcüğü sözcüğüne mi, özgürce mi?” tartışması, çeviri alanında neredeyse İkinci Dünya Savaşı'na kadar gündemde kalan birinci sorun olur. Çeviri sorununu metin türü bakımından ele alan ilk çevirmen olduğu düşünülen, Latinceye *İncil*'in ünlü Vulgata çevirisini yapan ve İlk Çağ'ın ünlü çevirmeni Cicero'nun (İÖ 106-43) izinden giden Hieronymus (348-420), iki farklı çeviri tutumuna değinir ki bu iki tutum; *verbum e verbu*, sözcüğü sözcüğüne çeviri ve *sensum exprimere de sensu*, anlamın çevirisidir (Wilss, 1982: 29-30; Göktürk, 1994: 18). Cicero çevirilerinin çoğunda anlamın özgürce aktarılmasını benimserken, Hieronymus genellikle *İncil* gibi dinî bir metin için sözcüğü sözcüğüne çeviriyi; din dışı metinler için ise anlam çevirisini benimser.¹ Hieronymus'un çeviriyle ilgili düşüncelerine yer verdiği *Pammakyus'a Mektup* adlı yapıtı, çeviri kuramı üzerine “metnin türüne göre çeviri” görüşünün ilk belgesi sayılabilir (Störig, 1973: 1-13).

1. Konu ve Amaç

Araştırmamızın konusunu, aslı Sanskritçe olan, Yi Jing (義淨) tarafından Çinceye ve Şingko Şeli Tutung tarafından da Çince'den Eski Uygurcaya çevirileri yapılan *Suvarṇaprabhāsa-sūtra*'nın veya Eski Uygurca bilinen adıyla *Altun Yaruk (Altın Işık) Sutrası*'nin 15. bölümünün 149-171. satırları arasında kalan kısmının çeviri bilimindeki “*verbum e verbu* ve *sensum exprimere de sensu*” meselesi üzerinden karşılaştırmalı bir değerlendirmesi oluşturmaktadır. Bu araştırmayı yapmaktaki amacımız, *Suvarṇaprabhāsa-sūtra*'nın Sanskritçeden Çinceye ve Çince'den Eski Uygurcaya yapılmış çevirilerini belirli bir örneklem temelinde incelemek ve bu metinleri çeviri bilimin görüşleriyle değerlendirmektir. Bununla birlikte, Budizmin temel kavramlarından bazılarının kısaca açıklanması ve bu örneklem temelinde

1 “Ich gebe es nicht nur zu, sondern bekenne es frei heraus, daß ich bei der Übersetzung griechischer Texte — abgesehen von den Heiligen Schriften, wo auch die Wortfolge ein Mysterium ist — nicht ein Wort durch das andere, sondern einen Sinn durch den anderen aus drücke; und ich habe in dieser Sache als Meister den Tullius (Cicero)” (Hieronymus 1854; Störig 1973'ten: 1). “Ego enim non solum fateor, sed libera voce profiteor, me in interpretatione Graecorum, absque Scripturis sanctis, ubi et verborum ordo mysterium est, non verbum e verbo, sed sensum exprimere de sensu. Habeoque hujus rei magistrum Tullium.” (Hieronymus, 1854: 571) [Metinlerin Türkçesi: “Sadece itiraf etmiyorum, ama öyle ki Yunanca metinleri çevirirken - Kutsal Yazıların dışında, kelime dizisinin bir gizem olduğu - bir kelimeyi diğeriyle değil, bir anlamı diğeriyle ifade ettiğimi itiraf ediyorum; ve usta olarak Tullius (Cicero) var.”].

Şingko Şeli Tutung'un çeviri tutumuyla ilgili bazı çıkarımlara ulaşılmaması yine araştırmanın amaçları arasındadır.

2. Araştırmada İzlenen Yol

Araştırmamızda izlenen yol, metin karşılaştırmasıdır. Öncelikle konuyla ilgili kuramsal bilgiler sunulmuştur. Ardından *Altun Yaruk*'un 15. bölümünün 149-171. satırları arasında kalan parçasının Eski Uygurca-Çince karşılaştırmalı çeviri metinleri ve Türkiye Türkçesine aktarmaları sırasıyla verilmiştir. Daha sonra metinlerle ilgili açıklamalar yapılarak burada her iki çeviri değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Suvarṇaprabhāsa-sūtra'yı seçmemizin nedeni, hem Çince hem de Eski Uygurca çevirilerinin olmasıdır. Ayrıca Eski Uygurca *Altun Yaruk (Altın Işık) Sutrasi*'nin, esasen kendisi de bir çeviri metni olan Çince *Jīn guāngmíng jīng* temel alınarak çevrilmiş olmasıdır. Özellikle 149-171. satırlar arasını seçmemizde ise kutsallık atfedilen *Tanrıca Sarasvati*'nin alıntılanan konuşmasının ve bu konuşma içerisinde Budizm ile ilgili temel kavramların geçmesi; Sanskritçe, Çince ve Türkçe öğelerin bir arada bulunması etkili olmuştur.

3. Kuramsal Bilgiler

3.1. *Suvarṇaprabhāsa-sūtra (Altın Yaruk Sutrasi) ve Çevirileri/Çevirenleri*

Adı, *Suvarṇaprabhāsa-sūtra*² “Altın Işık Sutrasi”dir. Toplanması, 5. yüzyılın başlarında tamamlanmıştır. Sanskritçe metin, Nobel tarafından 1937’de yayımlanmıştır. Metin, Emmerick tarafından İngilizceye çevrilmiştir. Eserin en bilinen Çince çevirisini Yi Jing (義淨)³ (635-713) yapmıştır. Eski Uygurca çeviriye esas olan bu çeviridir. Çince adı, *Jīn Guāng Míng Zuì Shèng Wáng Jīng/Jīn guāngmíng jīng* veya *Chin-kuang-ming (tsui shèng wang) ching*’dir (金光明最勝王經 veya kısaca 金光明經). Türkçesi “En parlak, altın ışıklı sutra hükümdarı”dır. 8. yüzyılın başında çevrilmiştir. Çince metin, Almancaya da çevrilmiştir. Ayrıca Moğolca, Tibetçe, Soğdca ve Hotence çevirileri olduğu da bilinmektedir (Kaya, 1994: 43). Bu sutrayı Çince’den Eski Uygurcaya çeviren Şingko Şeli Tutung’un

2 *Altın Işık Sutrasi*, Sanskritçe *Suvarṇa-bhāsōttamaḥ sūtrēndra-rājāḥ, Suvarṇa-prabhāsōttamaḥ sūtrēndra-rājāḥ, Suvarṇa-prabhāsōttama, Suvarṇabhāsōttamasūtra* veya *Suvarṇaprabhāsa-sūtra* gibi adlarla anılır.

3 “Yijing, A.D. 635-713, the famous monk who in 671 set out by the sea route for India, where he remained for over twenty years, spending half this period in the Nālandā monastery. He returned to China in 695, was received with much honour, brought back some four hundred works, translated with Śikṣānanda the Avatamsaka-sūtra, later translated many other works and left a valuable account of his travels and life in India, died aged 79.” (CJBD 2019) [Türkçesi: “Yijing, MS 635-713, yirmi yılı aşkın bir zaman kaldığı Hindistan’a 671 yılında deniz yolu ile yolculuk yapan ünlü keşiş, bu sürenin yarısını Nālandā manastırında geçirdi. 695 yılında Çin’e döndü, çok onur aldı, dört yüz eseri geri getirdi, Śikṣānanda Avatamsaka-sūtra’yı tercüme etti, daha sonra başka birçok eseri tercüme etti ve Hindistan’daki seyahatlerinin ve hayatının değerli bir açıklamasını bıraktı, 79 yaşında öldü.”].

adının okunuşunda farklılıklar vardır. Hamilton (1984) yazım özelliklerini göz önüne alarak Şingko Şeli Tutung olarak okumuştur. Kaya'nın çalışmasında (1994) ise Şingko Şeli Tutung olarak geçmektedir. Eser nüshalarının hiçbirinde çeviri tarihi yoktur. Aynı çeviriciye ait *Hsüan-Tsang Biyografisi*'ndeki bir kayıttan yola çıkarak çevirenin yaşadığı zaman hakkında çeşitli tahminler vardır (Kaya, 1994: 11-13). Eserlerindeki kayıtlardan Beşbalıklı olduğu anlaşılan Şingko Şeli Tutung'un *Altun Yaruk* dışında dört çevirisi daha vardır: *Hsüan-Tsang Biyografisi*, *Miñ közlüg miñ iliglig iduk yarlıkancı köñül atlıg daranı nom* "Bin gözlü, bin elli mukaddes merhametli gönül adlı dharani kitabı", *Et'özüg köñülüg körmek* "Vücudu ve gönülü görmek" ve *Sekiz Yükmek* (Kaya, 1994: 12-13; Tezcan, 1984: 129b-130a).

3.2. *Altun Yaruk Sutrasi*'nin 15. Bölümü

On beşinci bölüm, *sarasvati atl(ı)g t(e)ñri kızı ötüg ötünmek* "Sarasvati adlı tanrıça(nın) ricada bulunması (/arz edışı)" başlığını taşımakla birlikte yedinci kitabın en uzun bölümüdür ve Sanskritçe metinde yedinci bölüm olarak geçmektedir⁴, ancak orada Çince ve Uygurca metne oranla daha kısadır (Çetin, 2012: 11). Manzum parçalara da yer verilen bölüm, yedinci kitabın büyük bir kısmını oluşturur ve Tanrıça Sarasvati'yi konu eder. Bölümün içeriği, Tanrıça Sarasvati'nin yıkanma ritüelini sunması ve sonrasında Kondini Brahman'ın Tanrıça'yı övmesi olarak iki bölüme ayrılabilir (Çetin, 2012: 11). On beşinci bölüm, hem *Altun Yaruk Yedinci Kitabın* son kısmını oluşturur hem de *Sekizinci Kitabın* başında devam eder (E. Çetin tarafından hazırlanan *Altun Yaruk Sekizinci Kitap* (2017) adlı çalışmanın tanıtması için bk. Arslan, 2018a: 104-107).

3.3. Çeviri Bilimi

Çeviri, farklı diller yoluyla anlatılan birbirinden farklı dünyaların tanıtılmasının yanı sıra, insanlığın kendisi dışında gelişenleri bilme, bunları anlama isteğinin bir sonucudur. Farklı toplulukların çeşitli alanlardaki çalışmalarını yeni çevrelerle paylaşabilme yoludur. Bu yolun, insanların değişik diller konuşması gerçeği yanında, Babil'den bu yana hep var olduğu görülmektedir (Göktürk, 1994: 15). Çeviri bilimi üzerine önemli kaynaklar için bk. Jakobson, 1966; Ludskanow, 1975; Lawendowski, 1978; Wilss, 1980). "Bu yönüyle tek tek diller ötesinde bir ortak dildir çeviri, dillerin dilidir." (Göktürk, 1994: 15-16).

Çeviri geleneği içinde sürekli tartışılan sorun, metin türlerinden çok, çeviri yöntemiyle ilgilidir. Genellikle çevirmenler, sözcüğü sözcüğüne çe-

4 Çince den İngilizceye çevirilerde, Sarasvati ile ilgili kısım sutranın 8. bölümü (chapter 8) olarak görülür. Bk. <https://fpmg.org/wp-content/uploads/teachers/zopa/advice/pdf/sutragoldenlight0207a4.pdf> (Erişim tarihi:03.07.2019).

viri ya da özgür anlam çevirisi ilkesine bağlı kalmıştır ve bunlardan birinin savunucusu olmuştur. İlk yol, kaynak metnin biçimsel öğelerinin mümkün olduğu kadar bozulmadan aktarılmasıdır. İkinci yol ise, kaynak metin yapılarının, çeviri metin dilinin anlam bilimsel, söz dizimsel ve yöntemsel yapısına mümkün olduğu kadar yaklaştırılmasıdır. Kimi zaman görünüşü değişen bu tartışma, çeviride aktarılması gerekenin, biçim mi yoksa içerik mi olduğu sorusu üzerinde yoğunlaşır (Göktürk, 1994: 18).

1813'te Berlin'deki Krallık Bilimler Akademisinde (der Königlich Akademie der Wissenschaften, Berlin) okuduğu “Çevirinin Farklı Yöntemleri Üzerine”⁵ (Störig, 1973: 38-70) başlığını taşıyan inceleme yazısında Alman Friedrich Schleiermacher (1768-1834), çevrilen metnin türü ile metne uygulanacak çeviri yöntemi arasındaki ilişkiye dikkatleri çeker (Göktürk, 1994: 19). Çeviri kuramının ilerlemesinde F. Schleiermacher'in düşüncelerinin katkısı önemlidir. Çeviri bilimi (Alm. *Übersetzungswissenschaft*) kavramını da muhtemelen ilk kullanan F. Schleiermacher'dir (Wills, 1982: 31). Bilimsel bir gözle ilk kez çeviri olgusuna yönelen Schleiermacher, metinleri genel olarak iki kısma ayırır: Sanat metinleri ile bilimsel metinler ilk kısmı, gündelik iş yaşamını ilgilendiren metinler ise ikinci kısmı oluşturur (Schleiermacher, 1973: 38-70).⁶

Bilim dünyasında 1945 yılından sonra önemli bir bilgi alışverişinin başlaması, iletişim araçlarının ve kitle iletişiminin hızla gelişmesi gibi durumlar, çevirinin yalnız kutsal ya da edebî metinleri değil, farklı bilgi alanlarından uzmanlık kollarını da ilgilendiren bir etkinlik olduğu gerçeğini gözler önüne serer (Göktürk, 1994: 20).

İlk olarak C. K. Ogden ile I. A. Richards'ın ünlü *The Meaning of Meaning (Anlamın Anlamı)* adlı çalışmasında metin dil bilimi üzerine farklı görüşlerden biri ortaya çıkar. Ogden ile Richards, 1923'te yayımlanan çalışmada dilin temel işlevleri üzerinde durur (Ogden vd., 1972: 276-277).

Alman dil bilgini Karl Bühler'in, ilk kez 1934 yılında yayımlanan *Die Sprachtheorie (Dil Kuramı)* adlı çalışmasında ortaya koyduğu görüşlerinden hareketle daha çok metin dil bilimiyle ilişkili bir çeviri araştırması görülür. Bühler, davranışçı psikolojiye dayanarak, *Organon Modeli (Das*

5 Friedrich Schleiermacher'in “Über die verschiedenen Methoden des Übersetzens” (1813) yazısına bu çevrim için kaynaktan da ayrıca ulaşılabilir: <http://users.unimi.it/dililefi/costazza/programmi/2006-07/Schleiermacher.pdf> (Erişim tarihi: 01.07.2019).

6 “Dem Gebiete der Kunst und der Wissenschaft eignet die Schrift, durch welche allein ihre Werke beharrlich werden; und wissenschaftliche oder künstlerische Erzeugnisse von Mund zu Mund zu dolmetschen, wäre eben so unnütz, als es unmöglich zu sein scheint. Den Geschäften dagegen ist die Schrift nur mechanisches Mittel; das mündliche Verhandeln ist darin das ursprüngliche, und jede schriftliche Dolmetschung ist eigentlich nur als Aufzeichnung einer mündlichen anzusehen.” (Schleiermacher, 1973: 39-40) [Türkçesi: “Kutsal Yazılar, sanat ve bilim alanı için uygundur; bilimsel veya sanatsal ürünleri ağızdan ağza yorumlamak olanaksız görüldüğü kadar gereksiz olacaktır. Öte yandan, iş, yalnızca iş için mekanik bir araçtır; sözlü müzakere özgündür ve herhangi bir yazılı yorum sadece sözlü olanın kaydı olarak kabul edilmelidir.”].

Organonmodell der Sprache) diye bilinen sınıflandırmasında, dilde başlıca üç işlev bulunduğunu söyler. Bühler'e göre, dilin işlevlerinden birincisi *betimleme işlevi* (Alm. *Darstellungs-funktion*), ikincisi *anlatım işlevi* (Alm. *Ausdrucksfunktion*), üçüncüsü de *seslenme işlevi*dir (Alm. *Appellfunktion*) (Bühler, 1965: 28-33). Bühler'in üç ana işlev sıralaması ile paralellik gösteren J. L. Austin (1962) ve J. R. Searle'ün (1969) *söz-eylem kuramındaki salt dilsel (locutionary), edimsel (illocutionary) ve etkisel (perlocutionary)* nitelikler de bu belli başlı ayrımı sürdürür (Göktürk, 1994: 25). Roman Jakobson, Bühler'in üç işlevinden hareketle, dilsel iletişim olgusunun genel bir açıklamasına ulaşmaya çalışır (Jakobson, 1964: 353-357). Jakobson, Bühler'in sınıflandırmasına üç işlev daha ekler. Jakobson'un görüşünde de *betimleyici, anlatımcı, seslenici işlevler* ağırlıktadır. O, *ilişkisel, üst-dilsel ve şiirsel* işlevleri ekler. Jakobson'un önemli bir eklemesi de her türlü iletişimi saran dil dışı dünyayı, kendi ifadesiyle *bağlamı*, ana etken olarak benimseyip açıklamasıdır (Göktürk, 1994: 25).

Bir diğer önemli dil bilimci olan M. A. K. Halliday ise dilde üç temel işlevden bahseder ve bunları; *kavramsal (ideational), kişiler arası (interpersonal) ve metinsel (textual)* işlev olarak adlandırır: “Kavramsal işlevde” dil, dış ya da iç dünyayla ilgili bilgiler iletir; “kişiler arası işlev”, kişiler arası iletişimin organize edilmesine yarar ve “metinsel işlev” ise dilin kendi öğelerinin bir metin kurmak için kaynaşmasına yol açar (Halliday, 1970: 140-165; Halliday, 1971: 330-368; Halliday, 1973: 39-63; Göktürk, 1994: 23-25).

Farklı dil işlevlerinden oluşan metinleri, çevrilebilirlik bakımından sıralamaya çalışan Albert Neubert de çevrilecek metinleri dört bölümde inceler:

1. *Özellikle kaynak dile yönelik metinler (yurt bilgisi, yerel yaşamla ilişkili metinler).*
2. *Öncelikle kaynak dile yönelik metinler (edebî metinler).*
3. *Hem kaynak dile hem çeviri diline yönelik metinler (özel amaçlı bilimsel ve teknik uzmanlıkla ilgili metinler).*
4. *Öncelikle ya da özellikle çeviri diline yönelik metinler (dış propaganda metinleri)* (Neubert, 1968: 30; Göktürk, 1994: 26).

Yukarıda bahsedilen her bir metin türünün çevrilebilirlik oranı, Neubert'e göre, diğerlerinden farklıdır. Birincisi, hiç çevrilemezliğin ya da belirli (limitli) miktarda çevrilebilirliğin; ikincisi, belirli bir miktarda çevrilebilirliğin örneğidir. Ayrıca, Neubert'in sınıflandırmasının her somut durumda geçerliği tartışılabilir (Göktürk, 1994: 26). Şiir, roman, oyun, dene-

me gibi edebî türlerin çevrilebilirliği bir genelleme ile açıklanamaz, çünkü çevrilebilirlik niteliği birinden diğerine değişebilir (Göktürk, 1994: 26).

Bir ana tür olan anlatımcı metin, gönderici tarafından dilin yaratıcı bir şekilde kullanılması sonucu biçimlenmiş ürünleri içine alır. Reiss, anlatımcı metnin, geleneksel edebî metin kavramından farklı olduğunu, şekilsel dış özelliklerinden çok, iletişimsel metin içi işlevleriyle kendini belli ettiğini söyler. İşlemsel olarak adlandırdığı ana tür kapsamına ise ayırıcı özelliği, bütünüyle alıcıyı belirli bir davranışa yönlendirmek olan reklam, propaganda, tanıtma, vaaz, seçim konuşması gibi metinler girer (Göktürk, 1994: 27-28). Çoğunlukla bir metinde betimleyici, anlatımsal ya da işlemsel etki birlikte bulunabilir. Örneğin; bir romanda ya da bir oyunda bir söylev, öğretici bir parça veya dinsel bir konuşma yer alabilir. Esasen çok az metin, tek bir işlevle sınırlıdır ve metinler, farklı durumlarda devamlı yeni işlevler kazanabilir. Fakat her metinde burada bahsedilen bu üç ana işlevden biri daha fazla öne çıkar. “Çevirmen, işlevlerin metin içinde önemlerine göre sıralanışını incelemeli, ağır basan işlevin çeviri metinde de yansıtılmasını amaçlamalıdır. Bir metnin yeterli çevirisi, yalnız böyle bir çözümleme sonucunda gerçekleştirilebilir.” (Reiss, 1983: 9; Göktürk, 1994: 28). Bir çevirmenin, “dilsel işlevlerin herhangi birine ayarlanabilen bir dürbünle çalıştığını” belirten Peter Newmark da metinde hangi işlev ağır basıyorsa, çeviri yönteminin bu işleve yönelik belirlendiğini ifade eder (Newmark, 1981: 14; Göktürk, 1994: 29). Bu görüşler, çeviri yönteminin seçilmesinde, çevrilen kaynak metnin işlevinin önemine dikkatleri çeker.

4. İnceleme

4.1. Eski Uygurca-Çince Karşılaştırmalı Metin

Suvarṇaprabhāsa-sūtra'nın Eski Uygurca çevirisi *Altun Yaruk*'un 15. bölümünün 149-171. satırları arasındaki⁷ metin ile Çince çevirisi *Jīn Guāng Míng (Zuì Shèng Wáng) Jīng* veya *Chin-kuang-ming (tsui shèng wang) ching*'de (金光明最勝王經 veya 金光明經) buraya denk gelen kısımlar⁸ aşağıda karşılaştırmalı olarak verilmiştir:

7 Eski Uygurca metnin okunup yazılmasında Turfanforschung Digitale Turfan-Archiv'de açık erişimle yayımlanan (Erişim tarihi: 25.05.2019) ve Ekler'de verilen fragmanların yanı sıra V. V. Radlov ve S. Ye. Malov'un Eski Uygur harfli metin yayımından (1913: 479-480); S. C. Raschmann'ın, Mainz 792 fragmanıya ilgili verdiği bilgilerden (Raschmann, 2005: 62-63); Ceval Kaya'nın (1994: 267) ve E. Çetin'in (2012: 142-144) *Altun Yaruk* yayınlarında bulunan transkripsiyon metinleri ile E. Çetin'in özellikle Mainz fragmanlarıyla ilgili açıklamalarından (2012: 32, 208-209) faydalanılmıştır. Çince metinde ele aldığımız bu kısım ile ilgili olarak “Die Grosse Göttin Sarasvatī [Büyük Tanrıça Sarasvatī]” başlığı içindekilere bk. (Nobel, 1958: XLVI, 227-247). Ayrıca Nobel'in Almanca “*Das Zauberbild [Çin. 洗浴 xiyù] der Sarasvatī*” adlandırmasını metnin bu kısmındaki suya girme/banyo/yıkama ritüeline karşılık olarak yaptığını anlamaktayız (Nobel, 1958: XLVI).

8 Çince metin, The SAT Taishō Shinshū Daizōkyō Text Database'den (Erişim tarihi: 28.05.2019) alınmıştır.

- 149 (12) ol üdün sarasvaṭi t(e)ṅ[ri kızı]
爾時大辯才天女。
- 150 (13) monçulayu suvka kirmgölük tö[rüs] 151 (14) i mantalı⁹ d(a)
r(a)nısı¹⁰ birle tükel ötündi [t(e)ṅri]
說洗浴法壇場呪已。
- 152 (15) t(e)ṅrisi burkan aḍakınta y[inçürü] 153 (16) töpün yükünü
teginip yana inçip {ötünti}
。前禮佛足白佛言。
- 154 (17) ötünti.. atı kötrülmüş ayagka {155 (18) tegimlig t(e)ṅrim ..}¹¹
世尊。
- 155 (18) tegimlig t(e)ṅrim .. birök kim kayu
若有
- 156 (19) toyın şamnanç upasi upasanç tört
苾芻苾芻尼。鄔波索迦。鄔波斯迦。
- 157 (20) türlüg tērin kuvrag bo kopta kötrülmüş {158 (21) nom èligi
atl(ı)g nom erdinig}
(受持讀誦書寫流布)¹² 是妙經王。
- 158 (21) nom èligi atl(ı)g nom erdinig kayu kayu
如說行者¹³。
- 159 (22) balıkta uluşta kentte suzakta 160 (23) tagta arıgta vıharta
seṅremte¹⁴
若在城邑聚落曠野 山林僧尼住處。
- VII 11b (480)
- 161 (1) okısarlar sözleserler yaḍsarlar
受持讀誦書寫流布
- 162 (2) m(e)n ötrü k(e)ntü özüm tērinim kuvrag- {163 (3) -ım birle}
我爲是人¹⁵。將諸眷屬。
- 163 (3) -ım birle t(e)ṅridem oyun beḍiz kılı

9 E. Çetin'in belirttiği gibi St. Petersburg nüshasından farklı olarak Mainz Koleksiyonu'ndaki fragmanlarda "mantalı" (veya "mandala"/ mandalı bk. Kaya, 1994: 267) sözü de geçmektedir (Çetin, 2012: 32, 142, 208).

10 Radlov-Malov'un Eski Uygur harfli metin yayınında sözcük *d(a)r(a)nı* biçimindedir (Radlov vd., 1913: 479).

11 Tıpkı burada olduğu gibi bazı satırların hem yanda hem alta verilmesiyle, Çince metindeki ifadeye karşılık olarak verilmiş Eski Uygurca ifadenin okuyucular tarafından daha iyi görülmesi ve çeviriler arasındaki farkın daha belirgin bir şekilde anlaşılması amaçlanmaktadır.

12 Çince ve Eski Uygurca metnin söz dizimi bakımından burada uyumsuz olduğu görülür.

13 Bu Çince 如說行者 *rú shuō xingzhě* ifadesi Eski Uygurca metinde bulunmamaktadır.

14 Bu ifade ile ilgili E. Çetin'in açıklamasına bk. (Çetin, 2012: 208).

15 Bu Çince我爲是人 *wǒ wèi shì rén* ifadesi Eski Uygurca metinde bulunmamaktadır.

作天伎樂。

164 (4) ol ol orunlarda barıp *ol tözün-*
來詣其所。

{164 (4) *ol tözün-*} 165 (5) *-ler ogln tözünler kızın küyü küzedü*¹⁶
護

166 (6) *teginip k(a)ltı öyre ötünü*

167 (7) *teginmiş ada tudaların*¹⁷ *barçanı*

168 (8) *tarkaru kiterü tegingey m(e)n .. artukrak*

169 (9) *takı sansartın ozguka kutrulguka*

生死

除

170 (10) *sınduru tavratu tegingey m(e)n t(e)ñrim*

速

171 (11) *tép ötünti :: :: :*

Okuyucuların, daha sonra Türkiye Türkçesine çevirisini de yaptığımız *Suvarnaprabhāsa-sūtra*'nın Çince çevirisinde Eski Uygurca *Altun Yaruk*'un 15. bölümünün 149-171. satırları arasına denk gelen kısmı, bir bütün olarak görebilmeleri ve karşılaştırabilmeleri için ayrıca veriyoruz:

T0665.16.0435c06: 爾時大辯才天女。說洗浴法壇場呪已。前
ěr shí dà biàncái tiān nǚ • shuō xǐyù fǎ táncǎng zhòu yǐ • qián

T0665.16.0435c07: 禮佛足白佛言。世尊。若有苾芻苾芻尼。鄔
lǐ fó zú bái fú yán • Shìzūn • ruò yǒu bìchú bìchú nǐ • wū

T0665.16.0435c08: 波索迦。鄔波斯迦。受持讀誦書寫流布是妙
bō suǒ jiā • wū bō sī jiā • shòuchí dú sòng shūxiě liúbù shì miào

T0665.16.0435c09: 經王。如說行者。若在城邑聚落曠野山林僧
jīng wáng • rú shuō xíngzhě • ruò zài chéngyì jùluò kuàngyě shānlín
sēng

16 *küyü küzedü* ile ilgili ayrıntılı açıklama için bk. (Clauson, 1972: 758).

17 E. Çetin bu kısımdaki ifadeler için, “Çince metinde yer alan kimi olumsuz kavramlar, *öyre ötünü teginmiş barça ada tudalar* denilerek yinelenmemiştir.” der (Çetin, 2012: 208).

18 E. Çetin'in, “Çince Metinde Bulunmayan Ekleme Bölümler”de yer verdiği Çince metindeki 0435c07-09. satırlar arasındaki ifade karışıklık bulunmaktadır. E. Çetin'in verdiği Çince metin, asıl metinden farklı olarak Çin. 鄔波斯迦 *wū bō sī jiā* (Eski Uygurca *upasañç* Skr. *upāsikā* “inançlı kadın”) ile başlamaktadır ve Çin. 鄔波索迦 *wū bō suǒ jiā* ile Çin. 世尊 *shì zūn* sözcüklerinin yeri sehven değişmiş görünmektedir; ayrıca *bhikṣus*, *bhikṣuṇīs* sözcüklerinde sehven “-s” eklendiği görülmektedir (Çetin, 2012: 39). Bu kısım, E. Çetin tarafından Çince'den Türkçeye şöyle çevrilmiştir: *Yüce Efendim, bhikṣus (toyn), bhikṣuṇīs (şamnanç), upāsakas (upası), upāsikās (upasañç) bu mükemmel sutra hükümdarını kabul edip ona bağlansa, onu okusa, ezberlese...* (Çetin, 2012: 39). Bununla birlikte Sayın Engin Çetin ile görüşmemizde, çalışmasının yapılması planlanan yeni baskısının taslağından gönderdiği sayfa görüntüsü aracılığıyla bu kısımda sehven ortaya çıkan karışıklıkların düzeltilmişini ve Çince'den Türkçeye çevirinin sonunda Johannes Nobel'e atıf yapıldığını (Nobel, 1958: 241) öğrenmiş bulunmaktayız (Görüşme tarihi: 08.06.2019).

T0665.16.0435c10: 尼住處。我爲是人。將諸眷屬。作天伎樂。來
 ní zhùchù • wǒ wèi shì rén • jiāng zhū juànshǔ • zuò tiān jìyuè • lái
 T0665.16.0435c11: 詣其所。¹⁹而爲擁護。除諸病苦。流星變怪。疫
 yì qí suǒ • ér wèi yōnghù • chú zhū bìngkǔ • liú xīng biàn guài • yì
 T0665.16.0435c12: 疾鬪諍王。法所拘。惡夢惡神爲障礙者。蠱
 jí dòu zhèng wáng • fǎ suǒ jū • è mèng èshén wèi zhàngài zhě • gǔ
 T0665.16.0435c13: 道厭術。悉皆除殄。饒益是等持經之人。苾芻
 dào yàn shù • xījiē chú tiǎn • ráoyì shì děngchí jīng zhī rén • bìchú
 T0665.16.0435c14: 等衆及諸聽者。皆令速渡生死大海。不退
 děng zhòng jí zhū tīng zhě • jiē lìng sù dù shēngsǐ dàhǎi • bùtuì
 T0665.16.0435c15: 菩提 (SAT, erişim tarihi: 28.05.2019).
 pútí (NTI, 2019).

4.2. Metinlerin Türkiye Türkçesine Aktarılması

4.2.1. Eski Uygurca Metnin Çevirisi

(149-154) O zaman Tanrıça Sarasvati bu şekilde suya girme (ritüeli/töreni)²⁰ dharanisini eksiksiz arz etti. Tanrı(lar) Tanrısı Buddha'nın ayağına eğilerek başıyla secde etti (ve) yine şöyle ricada bulundu: (154-171) “Adı (dünyaya) yayılmış, Saygıdeğer Tanrım (Buddha)! Rahip, rahibe, inançlı erkek (ve) inançlı kadın bu dört topluluk₂ içinde olanlardan hangisi, bu bütünüyle yüce öğreti hükümdarı adlı öğreti mücevherini herhangi bir kentte, halk arasında, köyde, dağda, ormanda, manastırda₂ okusa, söylese, yaysa ben kendi₂ cemaatim₂ ile (ve) kutsal müzikler yapıp o yerlere ulaşıp o asiller oğlu (ve) asiller kızını gözetip koruyacağım (ve) daha önce söylenen tüm tehlikelerden₂ kurtaracağım. Ayrıca Saṃsāra'dan kurtulmalarını hemen₂ sağlayacağım Tanrım.” deyip ricada bulundu.²¹

19 Karşılaştırınız: E. Çetin'in, “Uygurca Metinde Yer Almayan Bölümler”de yer verdiği Çince metindeki 0435c11-14. satırlar arasındaki ifadeye Çince asıl metne göre karışıklıklar bulunmaktadır (2012: 38). Ayrıca Eski Uygurca metinde yer almayan bölüm daha uzundur ve (“Sonuç” kısmında belirtilen istisnalar hariç) italik olarak yazılan 而爲擁護 ifadesinden başlayıp 0435c15'in sonuna kadar sürmektedir. Bununla birlikte Sayın Engin Çetin ile görüşmemizde, kendisi çalışmasının yapılması planlanan yeni baskısında bu kısımda düzeltme ve eklemeye yapacağını belirtmiştir (Görüşme tarihi: 09.06.2019).

20 Tanrıça Sarasvati'nin yıkanma ritüeli ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. (Ludvik, 2007: 162-172).

21 Karşılaştırınız: E. Çetin'in bu kısım için Eski Uygurcadan Türkiye Türkçesine aktarımı şöyledir: (486-491) *Sonra Tanrıça Sarasvati böylece suya girme töreni dharanisini bütünüyle tamamladı. Tanrı(lar) Tanrısı Buddha'nın ayağına eğilerek başıyla secde etti (ve) yine şöyle ricada bulundu: (491-508) “Adı Yüce, Saygıdeğer Tanrı'm, rahip, rahibe, inançlı erkek, inançlı kadın bu dört topluluk₂ içinde olanların hangisi, bu bütünüyle yüce öğreti hükümdarı adlı öğreti mücevherini herhangi bir kentte, halk arasında, köyde, dağda, ormanda, manastırda₂ okusa, söylese, yaysa ben kendi₂ cemaatim₂ ile (ve) ilâhi müzikler çalıp o yerlere giderek o asiller oğlu (ve) asiller kızını gözetip koruyacağım (ve) daha önce söylenen tüm tehlikelerden₂ kurtaracağım. Bu dünyanın kötülüklerinden kurtulmalarını sağlayacağım Tanrım.”* (Çetin, 2012: 183).

4.2.2. Çince Metnin Çevirisi

Suvarṇaprabhāsa-sūtra'nın Çince çevirisinde, Eski Uygurca *Altun Yarıruk*'un 15. bölümünün 149-171. satırları arasına denk gelen kısmın Çince'den Türkiye Türkçesine *verbum e verbu*, yani sözcüğü sözcüğüne çevirisi şöyledir:²²

- T0665.16.0435c06: O zaman Tanrıça Sarasvatī • yıka(n)mak için dharma (öğreti) mandala (sunak) mantrasını (büyüsünü/duasını) sonuna kadar söyledi • önce
- T0665.16.0435c07: Buddha'nın ayağına (ilerleyerek) secde (ibadet) etti (ve) Buddha'ya hitap etti: • “Dünyaca saygı duyulan [Buddha!] • Eğer mevcutsa bhikṣu (toyin/rahip), bhikṣuṇī (şamnanç/rahibe), • u-
- T0665.16.0435c08: pāsakā (inançlı erkek), • upāsikā (inançlı kadın) • [ve herhangi biri] kabul edip kutsal yazıları (ezberden) okumayı, yazmayı [sürdürürse ve] dünyaya yaymayı sürdürürse bu harika (kavrayışın ötesinde/çok derin)
- T0665.16.0435c09: sūtra hükümdarını • [ve] gezgin bir rahip/keşiş gibi anlatırsa • eğer [herhangi bir] kentte, köyde, çölde, dağda, ormanda, rahipler ve
- T0665.16.0435c10: rahibeler topluluğunun ikametgâhında (manastırda) • ben bunun için uygun [(bunu) yapacak] kişiyim • kendi takipçilerim (cemaatim) ile • kutsal müzikler yaparak • geleceğim
- T0665.16.0435c11: ulaşmak için oraya • ve desteklemek için • tüm bu acıdan kurtulmak için • meteor (kayan yıldız) şeytana (canavara) dönüşür • ²³salgın
- T0665.16.0435c12: hastalık(lar) (ve) kavga(lar) hüküm sürer • öğretiyeye (*dharma*) sıkı sıkıya bağlı kalın (!) • şeytan hayal eder (ve) şeytanî gücüyle herhangi birini engellemeye çalışır • büyü(lemek)

22 Metni, Çince'den Türkiye Türkçesine çevirirken, kaynakçada da verilen farklı dillerde sözlük niteliğinde birçok kaynaktan yararlandım.

23 Karşılaştırınız: Buradan (0435c11'deki son karakter Çin. 疫 *yi* “Tür. salgın”) başlayıp 0435c14'teki Çin. 不退 *bù tuì* “dönüşü olmayan” ifadesine kadarki kısmın E. Çetin tarafından Çince'den yapılan çevirisi şöyledir: *Şanssızlık getiren şeyleri, salgınları, kavga ve ihtilafları yok edeceğim. Hükümdar kanunlarının taleplerinden, kötü rüyaların zararlarından, kötü Tanrılardan, kahorda ve vetadaların zararlarından koruyup bütünüyle uzaklaştıracağım. Bu sutraya bağlanan insanları ve bu sutrayı dinleyen rahipleri (bhikṣus) ve diğerlerini destekleyeceğim Samsara'nın büyük denizini geçmelerini, bodhidən dönmeksizin orada kalmalarını sağlayacağım.* (Çetin, 2012: 38-39).

- T0665.16.0435c13: yolu(yla), nefret yolu(yla)²⁴ • her durumda/her biri ve hepsi kurtulmak için yok eder • faydalar olmasına rağmen kontrol eder insanın yaz(g)ısını • bhikşu (rahip)
- T0665.16.0435c14: ve diğerleri kalabalığa (topluma) ulaştığında onu iyice dinleyen • herkes hızlıca büyük doğum ve ölüm (*samsāra*) okyanusunu geçecek • dönüşü olmayan
- T0665.16.0435c15: aydınlanma (*pūti*)...

Bu kısmın *sensum exprimere de sensu*, kısaca “anlama dayalı” çevirisini ise şöyle yapabiliriz:

O zaman Tanrıça Sarasvatī, arınma [töreni] için öğreti(nin) *mandala* (sunak) büyüsunü (duasını) söyledi. Önce Buddha'nın ayağına eğilerek secde (ibadet) etti (ve) Buddha'ya hitap etti: “Saygıdeğer/Yüce Buddha! Eğer rahip, rahibe, inançlı erkek (ve) inançlı kadın bulunuyorsa (ve bunlardan herhangi biri öğretiyi) kabul edip kutsal yazıları (ezberden) okumayı, yazmayı ve bu (böylesine) mükemmel sūtra (öğreti) hükümdarını dünyaya yaymayı sürdürürse (ve) eğer gezgin bir keşiş gibi kentte, köyde, çölde, dağda, ormanda ve manastırda (bu sūtrayı) anlatırsa (ki) ben bunun için uygun [(işte bunu) yapacak] kişiyim. Kendi takipçilerim (cemaatim) ile kutsal müzikler yapıp (söyleyerek) oraya ulaşmak ve desteklemek için geleceğim. Tüm bu acıdan kurtulmak için kayan bir yıldız (meteor) şeytana dönüşür. Salgın hastalık(lar) (ve) kavga(lar) hüküm sürer. (Siz) öğretiyeye (*dharmaya*) sıkı sıkıya bağlı kalın (!) Şeytan hayal eder (ve) büyü yolu(yla), nefret yolu(yla), (tüm) şeytanî gücüyle herhangi birini (inançlı bir kişiyi) engellemeye çalışır. Her durumda kurtulmak için yok eder. (Bu hâlde) faydalar olmasına rağmen insanın yaz(g)ısını kontrol eder. Rahip(ler) ve diğerleri kalabalığa (topluma) ulaştığında onu iyice dinleyen herkes hızlıca büyük doğum ve ölüm (*samsāra*) okyanusunu geçecek (ve) dönüşü olmayan (bir) aydınlanma (*pūti*)...”

4.3. Açıklamalar

149 (12) Sarasvatī (Çin. 大辯才天女 *dà biàn cái tiān nǚ*) = Skr. Sarasvatī-devī “Tür. *Sarasvatī* (bilgeliliğin ve sanatların Hindu tanrıçası ve Lord Brahma'nın eşi), İng. *Saraswati* (the Hindu goddess of wisdom and arts and consort of Lord Brahma) (Yabla, 2019; NTI, 2019); Tür. *bir yakşinî adı*, İng. *Sarasvatī, name of a yakşinî* (Edgerton, 1993: 583)”; ayrıca bk. (Arslan, 2018b: 108-109).

24 Çince metinde 0435c11'deki 怪 *guài* ifadesinden sonra E. Çetin'in (2012: 208) de bahsettiği olumsuz kavramlar, özellikle “kötülük” kavramıyla ilgili sözler görülmektedir ve bu kısım Eski Uygurca metinde bulunmamaktadır. Eski Uygurcada kötülük bildiren kavramlar üzerine bk. (Arslan, 2018d: 196-211).

154 (17)=0435c07 *atı kötrülmüş [ayagka tegimlig t(e)ñrim]* Çin. 世尊 *shì zūn* Tür. Dünyaca saygı duyulan [世尊 *Shìzūn* Buddha], dünyada onurlu biri, Bhagavat / Bhagavān / Buddha. “One of the ten epithets of a Buddha 佛陀十号, means that the Buddha is honored throughout the world and that he is the most senior monk. (Tür. Bir Buddha'nın on sıfatından (佛陀十号 *Fótuó shí hào*) biri, Buddha'nın dünya çapında onurlandırıldığı ve en kıdemli keşiş olduğu anlamına gelir.)” (NTI, 2019).

156 (19) *toyın* (Skr. bhikṣu “rahip”) Çin. 苾芻 (*bì chū*) Eski Uygurca *toyın* sözünün, Çince 道人 *dào rén* “Tür. bir Buddhist rahip; (Taoocu) sofu/dindar (yüceltici), İng. a Buddhist monk; (Taoist) devotee (honorific)” sözünden kaynaklandığı ve Çince'den Türkçeye geçtiği düşünülür. Burada ise *toyın* sözü, Çin. 苾芻 (*bì chū*) sözünün karşılığı olarak kullanılmıştır. Ayrıca bk. (Arslan, 2016: 117-118). Eski Uygurca *şamnanç* (Skr. bhikṣuṇī “rahibe”) Çin. 苾芻尼 *bì chū ní* bk. (Arslan, 2016: 136). Eski Uygurca *upasi* (Skr. upāsakā “inançlı erkek”) Çin. 鄔波索迦 *wū bō suǒ jiā* bk. (Arslan, 2016: 139-140). Eski Uygurca *upasanç* (Skr. upāsikā “inançlı kadın”) Çin. 鄔波斯迦 *wū bō sī jiā* bk. (Arslan, 2016: 139).

158 (21)=0435c08-09 *nom eligi* “sūtra hükümdarı, öğretici hükümdarı” Çin. 經王 *jīng wáng*. Bu ifadelerden Eski Uygurca *nom* karşılığı olan Çince 經 *jīng* sözü, “Tür. kutsal kitap, yazı; İng. sacred book, scripture” anlamlarına gelmektedir (*nom* sözü için bk. Arslan, 2017: 364-365; *eligi* için bk. Arslan, 2017: 358-359). 0435c08'deki Çin. 妙 *miào* “İng. subtle / mysterious / profound / abstruse / beyond conception, Tür. incelikli / gizemli / çok derin; bilge / derin, anlaşılması zor / anlayışın (kavrayışın) ötesinde” anlamlarına gelir ve Budist metinlerde tıpkı burada olduğu gibi *sūtralar* için kullanılan bir sıfattır (NTI, 2019).

0435c06 Çin. 爾時 *ěr shí* “Tür. o zaman; İng. at that time”. Sanskritçe *atha khalu* ifadesinin çevirisidir (NTI, 2019).

Çin. 說洗浴法壇場呪已 *shuō xǐ yù fǎ táncǎng zhòu yǐ* “...yika(n) mak için dharma (öğreti) mandala mantrasını (büyüsünü) söyledi.” (SAT, 2019).

Çin. 法 *fǎ* < Skr. dhárma “İng. method / way; the law / rules / regulations; the teachings of the Buddha / Dharma / Dhárma; a dharma / a dhárma / a natural law / teachings; magic / a magic trick.” [Tür. yöntem / yol; kanun / kurallar / düzenlemeler; Buddha'nın (Buda) öğretileri / Dharma / Dhárma; bir dharma / bir dhárma / doğal yasa / öğreti; sihir / bir sihir numarası/hilesi.] gibi anlamlara gelir (NTI, 2019). “This word is used in Buddhism, Hinduism, and Jainism with a number of related meanings. In Hinduism, dhárma literally means “that which is held together.” (NTI, 2019), (Tür. Bu kelime Budizm, Hinduizm ve Jainizmde birtakım (birbi-

riyle) ilişkili anlamlarla kullanılmaktadır. Hinduizmde dhârma kelimenin tam anlamıyla “bir arada tutulan” demektir.) Çin. 壇場 *tánchǎng*, Sanskritçe karşılığı *maṇḍala* “İng. *a ritual altar / mandala*, Tür. *bir ritüel (tören) sunağı / mandala*” demektir (NTI, 2019). Çin. 呪 *zhòu*, “İng. *mantra / charm / spell*” (Tür. *mantra / cazibe / büyü*). Sanskritçe karşılığı *mantra* “İng. *a sacred text or speech, a prayer or song of praise*, Tür. *Kutsal bir metin veya konuşma, bir dua veya övgü şarkısı*” (NTI, 2019).

0435c11 Çin. 病苦 *bīngkǔ* “İng. *The third of the eight kinds of suffering in Buddhism*, Tür. *Budizmde sekiz çeşit acıdan üçüncüsü*” (NTI, 2019).

Çin. 流星變怪 *liú xīng biàn guài* “...meteor (kayan yıldız) şeytana (canavara) dönüşür.” (SAT, 2019).

0435c15 Çin. 菩提 *pútí* “İng. *Sanskrit equivalent: bodhi, same in Pali: bodhi / enlightenment / awakening in Buddhism*, Tür. *Sanskritçe eşdeğeri: bodhi, Palicede de ayındır; Budizmde Bodhi / aydınlanma / uyanış*”²⁵ (NTI, 2019).

5. Sonuç

Buraya kadar, Yi Jing (義淨) tarafından Çinceye ve Şingko Şeli Tutung tarafından Çince çeviri esas alınarak Eski Uygurcaya çevrilmiş olan Sanskritçe *Suvarṇaprabhāsa-sūtra*'nın, Eski Uygurca bilinen adıyla *Altun Yaruk (Altun Işık) Sutrasi*'nin, 15. bölümünün 149-171. satırları arasında kalan kısmı, çeviri bilimide sıkça tartışılan “çeviri, sözcüğü sözcüğüne mi olmalı yoksa anlamın çevirisi mi olmalı?” soruları temelinde incelendi ve böylece karşılaştırmalı bir değerlendirme yapılmaya çalışıldı.

Çalışmanın başında verilen kuramsal bilgilerin dikkate alınması, Eski Uygurca ve Çince çeviri metinlerde örneklem olarak seçtiğimiz kısımların her iki dilde verilmesi, Türkiye Türkçesine aktarmalarının yapılması ve metinler içerisinde yer alan önemli ifadelerle ilgili açıklamaların eklenmesi yoluyla ulaşılan sonuçları şöyle sıralayabiliriz:

- Her iki metinde birbiriyle büyük oranda örtüşen ifadeler bulunmaktadır. Aslında bu olması beklenen bir durumdur. Ancak bu örtüşmenin, örneklem olarak seçtiğimiz metnin yalnızca birinci yarısında olduğunu söyleyebiliriz. Eski Uygurca metinde 149-164. satırlar arasındaki Çince metinde 0435c06-0435c11'e (0435c11'deki 而爲擁護 *ér wèi yōng hù* “ve desteklemek için” sözüne) kadarki kısım örtüşmektedir. Çince metinde 0435c06'daki Çince 呪 *zhòu* “Skr. *mantra*; kutsal metin veya konuşma; büyü sözü”, Eski Uygurca *d(a)r(a)ni* “büyü sözü” (< Sanskritçe *dhāraṇī*) sözü ile karşılanmıştır. Ayrıca Eski Uygurca metinde bu aralıkta yer alan

25 Daha ayrıntılı bilgi için bk. <http://ntireader.org/words/3174.html> (Erişim tarihi: 05.07.2019).

*tört türlüğ tērin kuvrag*²⁶ “dört çeşit topluluk/cemaat” ifadesiyle (Çetin, 2012: 39) Çince metinde 0435c09'daki 如說行者 *rú shuō xíngzhě* “gezgin bir rahip/keşiş gibi anlatırsa” ve 0435c10'daki 我爲是人 *wǒ wèi shì rén* “ben bunun için uygun [(bunu) yapacak] kişiyim” ifadeleri her iki metinde örtüşen kısımlar içinde yer alan farklılıklar olarak göze çarpmaktadır.

• Eski Uygurca metinde 164. satırda *ol tözün(ler)* ve Çince metinde 0435c11'deki 而爲擁護 *ér wèi yōng hù* “ve desteklemek için” ifadelerinden sonra iki çeviri metin istisnai sözcükler dışında uyuşmaz. Bir başka deyişle, Çince metnin neredeyse ikinci yarısı ile Eski Uygurca metindeki *ol tözün(ler)* ifadesinden sonrası örtüşmemektedir (Çetin, 2012: 208). Bu uyuşmayan iki parçada, örtüşen istisnai sözlerden en dikkat çeken 169. satırdaki Eski Uygurca *sansar*, Çince metindeki karşılığı 0435c14'teki 生死 *shēngsǐ*, yani Sanskritçe *saṃsāra* “yaşamın ve ölümün sonsuz döngüsü” sözüdür²⁷. Bunun dışında 0435c11'deki Çince 除 *chú* “kurtulmak” sözüne karşılık Eski Uygurca *ozguka kutrulguka* sözlerinin, 0435c14'teki Çince 速 *sù* “hız(lı), çabuk, ivedi; hızlandırmak” sözüne karşılık Eski Uygurca *sınduru tavratu* sözlerinin istisnai uyuşmalar olarak bu ayrışan kısımda kullanıldığını söyleyebiliriz (Çetin, 2012: 209).

• Yi Jing'in (義淨) Çince çevirisi esas alınarak Eski Uygurca çevirinin yapıldığını düşündüğümüzde, Şingko Şeli Tutung'un söz konusu kısımda özellikle metnin başında “sözcüğü sözcüğüne” çeviri tutumunu benimsediğini ancak Çince metnin neredeyse diğer yarısında özgür anlam çevirisi yaptığını; Budizme ait önemli, anahtar dinî terimlerin kaynak dildeki biçimlerinin genelde korunduğunu görüyoruz. Örneğin: Eski Uygurca *d(a)r(a)nu* < Sanskritçe *dhāraṇī*; Eski Uygurca *upasi* < Çince 鄔波索迦 *wū bō suǒ jiā* < Sanskritçe *upāsakā*; Eski Uygurca *upasanç* < Çince 鄔波斯迦 *wū bō sī jiā* < Sanskritçe *upāsikā*; Eski Uygurca *sansar* < Çince 生死 *shēngsǐ* < Sanskritçe *saṃsāra* gibi.

Kısaltmalar

a: ad, *Alm.*: Almanca, *bk.*: bakınız, *bs.*: baskı, *C*: cilt, *Çin.*: Çince, *Ed.*: editör, *İng.*: İngilizce, *s.*: sayfa sayıları, *Skr.*: Sanskritçe, *Tür.*: Türkçe, *vb.*: ve benzeri, *vd.*: ve diğerleri.

26 Buradaki *tērin* ve *kuvrag* sözcükleriyle ilgili açıklamalar için bk. (Nadelyayev vd., 1969: 475, 554) ve bu sözcüklerin içerisine dâhil edildikleri kavram alanlarından biri ile ilgili Eski Uygurca çeşitli metinlerden alınmış örnekler için bk. (Arslan, 2018c: 63-64, 69).

27 E. Çetin bu ifadeyi, “大海生死 *shēng sǐ dà hǎi* (= samsaranın büyük denizi)” olarak almıştır, bk. (Çetin, 2012: 208).

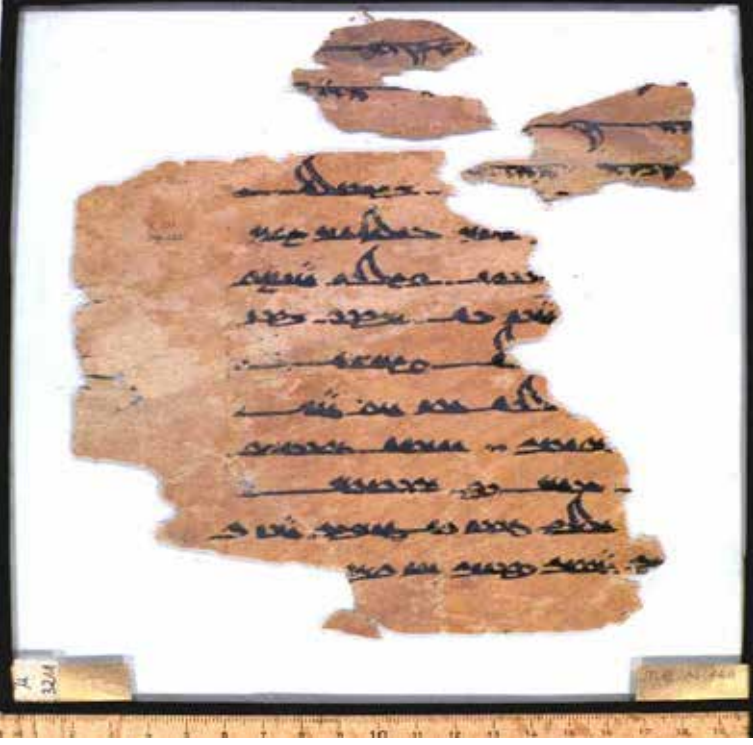
Kaynakça

- Arslan, H. Ç. (2016). *Uygur ve Karahanlı Türkçesinde İtaat Kavramı*. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (BAP YL Tez Projesi: SYL-2016-7141). Adana.
- Arslan, H. Ç. (2017). “Eski Uygur Türkçesinin Manihaist Dönem Metinlerinde Yetke Kavramı”. *International Journal of Language Academy, Volume 5/4 August, Special Issue*, 348-373, 2017. Finland. DOI Number: <http://dx.doi.org/10.18033/ijla.3707>.
- Arslan, H. Ç. (2018a). “Altun Yaruk, Sekizinci Kitap”. *Türk Dili Dergisi*, 793, Cilt CXIV, Ocak 2018, 104-107. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Arslan, H. Ç. (2018b). “Eski Uygur Türkçesi Budist Metinlerdeki Sanskritçe Kökenli Bazı Özel Adlar Üzerine”. *II. Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Kongresi Bildiri Tam Metin Kitabı Filoloji ve Edebiyat*. Prof. Dr. A. Deniz Abik (Ed.). Adana/Türkiye, 4-5 Mayıs 2018, 98-115. Akademisyen Kitabevi.
- Buswell, R. E. Jr. (Ed.). (2004). *Encyclopedia of Buddhism* (Volume 1 A-L). New York: Macmillan Reference USA.
- Arslan, H. Ç. (2018c). “Eski Uygur Türkçesinde “İnanan” Kavramı”. “*Türk Dünyası: Türkistan Tarihi*” Konulu Uluslararası Konferans, Türkistan/Kazakistan, 11-12 Mayıs 2018, 58-74.
- Arslan, H. Ç. (2018d). “Eski Uygur Türkçesinde “Kötülük Bildiren” Kavramlar Üzerine”. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi/Journal of Turkish World Studies*, 18/1, 195-214.
- Austin, J. L. (1962). *How to do things with words*. Oxford: OUP.
- Bühler, K. (1965). *Sprachtheorie, Die Darstellungsfunktion der Sprache* (2. bs.). Stuttgart: Gustav Fischer Verlag.
- CJBD [Oriental Outpost Free Online Chinese/ Japanese/ Buddhist Dictionary] (2019). <https://www.orientaloutpost.com/dictionary.php?q=%E7%BE%A9%E6%B7%A8>. (Erişim tarihi: 02.07.2019).
- Clauson, G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*. Oxford: Clarendon Press.
- Çetin, E. (2012). *Altun Yaruk Yedinci Kitap Berlin Bilimler Akademisindeki Metin Parçaları Karşılaştırmalı Metin, Çeviri, Açıklamalar, Dizin*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Edgerton, F. (1993). *Buddhist hybrid Sanskrit grammar and dictionary volume II: Dictionary*. (Reprinted). Delhi: Motilal Bnarsidass.
- Eraslan, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Göktürk, A. (1994). *Çeviri: Dillerin dili*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Halliday, M. A. K. (1970). “Language structure and language function”. J. Lyons (Ed.). *New Horizons in Linguistics* içinde, 140-165. Harmondsworth: Penguin.
- Halliday, M. A. K. (1971). “Linguistic function and literary style”. S. Chatman (Ed.). *Literary Style: A Symposium* içinde, 330-368. London: OUP.
- Halliday, M. A. K. (1973). *Explorations in the function of language*. London: Edward Arnold.
- Hamilton, J. R. (1984). “Les Titres Šāli et Tutung en Ouïgour”. *Journal Asiatique, Tome 272*, 425-437. Paris.
- Hieronimus, S. (1854). “Epistola LVII. Ad Pammachium. De optimo genere interpretandi”. In: HIERONYMUS SANCTUS: *Traditio catholica: Saeculum V, Annus 420. Sancti*

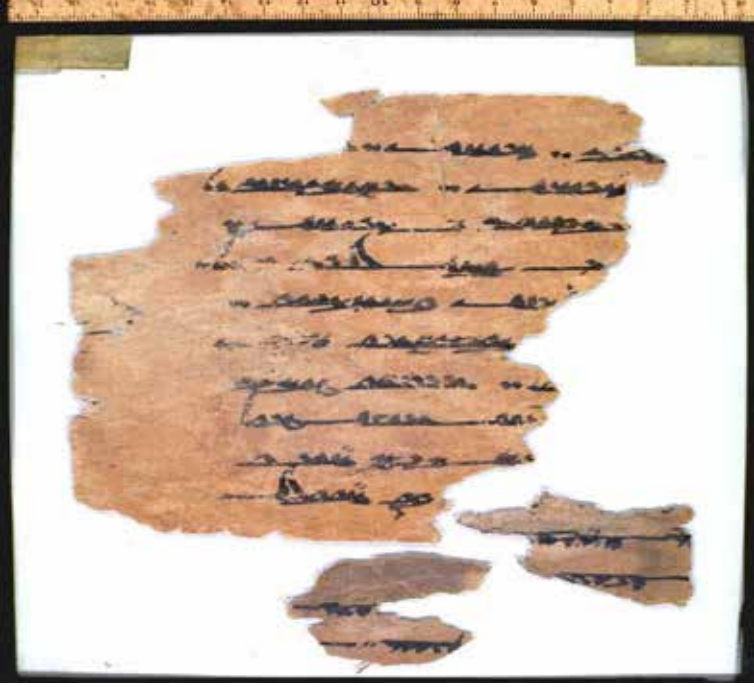
- Eusebii Hieronymi Stridonensis Presbyteri Opera omnia. Accurante et denuo recognoscente J.-P. Migne / Migne, Jaques Paul (Hrsg.). Bd. 1. Parisii: Migne, 1854 (Patrologiae cursus completus, Ser. Lat.: Patrologiae Latinae Tomus XXII).*
- Hieronymus, S. (1973). "Brief an Pammachius". Hans Joachim Störig (Ed.). *Das Problem der Übersetzung* (3. bs.) içinde 1-13. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft (*Wege der Forschung* 8).
- Jakobson, R. (1964). "Linguistics and poetics". (2. bs). T. A. Sebeok (Ed.). *Style in Language* içinde, 350-377. Cambridge/Mass.
- Jakobson, R. (1966). "On linguistic aspects of translation". (2. bs). R. A. Brower (Ed.). *On Translation* içinde, 232-239. New York.
- Kaya, C. (1994). *Uyurca Altun Yaruk Giriş, Metin ve Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Lawendowski, B. P. (1978). "On semiotic aspects of translation". T. A. Sebeok (Ed.). *Sight Sound and Sense* içinde, 264-282. Bloomington: Indiana University Press.
- Ludskanow, A. (1975). "A semiotic approach to the theory of translation". *Language Sciences*, April 35, 5-8.
- Ludvik, C. (2007). *Sarasvatī, riverine goddess of knowledge: From the manuscript-carrying Vīṇā-player to the weapon-wielding defender of the dharma*. Leiden-Boston: BRILL.
- Nadelyayev, V. M. vd. (1969). *Drevnetyurkskiy slovar'*. Leningrad: Akademiya Nauk SSSR.
- Neubert, A. (1968). "Pragmatische Aspekte der Übersetzung". A. Neubert (Ed.). *Grundfragen der Übersetzungswissenschaft* içinde, 21-33. Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie Leipzig.
- Newmark, P. (1981). *Approaches to translation*. Oxford: Pergamon Press.
- Nobel, J. (1958). *Suvarnaprabhāsottamasūtra. Das Goldglanz-Sūtra; ein Sanskrittext des Mahāyāna-Buddhismus: I-Tsing's chinesische Version und ihre tibetische Übersetzung. Bd. 1. I-Tsing's chinesische Version Übersetzt, eingeleitet, erläutert und mit einem photomechanischen Nachdruck des chinesischen Textes versehen*. Leiden: E. J. Brill.
- NTI [The Nan Tien Institute (NTI) Buddhist Text Reader (NTI Reader)] (2019). <http://ntireader.org/>. (Erişim tarihi: 28.06.2019)
- Ogden, C. K. ve Richards, I. A. (1972). *The meaning of meaning* (10. bs.). London: Kegan Paul.
- Radlov, V. V. ve Malov, S. Y. (1913-1917). *Suvarnaprabhasa (sutra zolotogo bleska), tekst, uygurskoy redaktsii*. Bibliotheca Buddhica XVII. Sankt Peterburg.
- Raschmann, S. C. (2005). *Altürkische Handschriften Teil 7. Berliner Fragmente Des Goldglanz-Sūtras. Teil 3: Sechstes bis Zehntes Buch Kolophone, Kommentare und Versifizierungen Gesamtkonordanzen*. Franz Steiner Verlag Stuttgart.
- Reiss, K. (1971). *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik*. München: Hueber Verlag.
- Reiss, K. (1983). *Texttyp und Übersetzungsmethode: der Operative Text* (2. bs.). Heidelberg: J. Gross Verlag.
- Reiss, K. ve Vermeer, Hans Josef (1984). *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

- SAT [The SAT Taishō Shinshū Daizōkyō Text Database] (2019). http://21dzk.l.u-tokyo.ac.jp/SAT/index_en.html. (Erişim tarihi: 28.05.2019).
- Schleiermacher, F. (1973). “Über die verschiedenen Methoden des Übersetzens”. H. J. Störig (Ed.) *Das Problem der Übersetzung* (3. bs.) içinde, 38-70. Darmstadt: Wissenschaftlich Buchgesellschaft.
- Searle, J. R. (1969). *Speech acts. An essay in the philosophy of language*. Cambridge: CUP.
- Störig, H. J. (Ed.) (1973). *Das Problem der Übersetzung* (3. bs). Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft (*Wege der Forschung* 8, 1963 (1. bs.)).
- Tezcan, S. (1984). “Uygur edebiyatı”. *Türk Ansiklopedisi, Cilt: 33*, 129b-130a.
- Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv (2019). Berlin-Brandenburgischen Akademie der Wissenschaften in der Staatsbibliothek zu Berlin - Preussischer Kulturbesitz Orientabteilung. Berlin: http://turfan.bbaw.de/dta/u/dta_u_index.htm. (Erişim tarihi: 25.05.2019).
- Wilss, W. (Ed.) (1980). *Semiotik und Übersetzen*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Wilss, W. (1982). *The science of translation. Problems and methods*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Yabla (2019). <https://chinese.yabla.com/>. (Erişim tarihi: 28.06.2019).

EKLER:

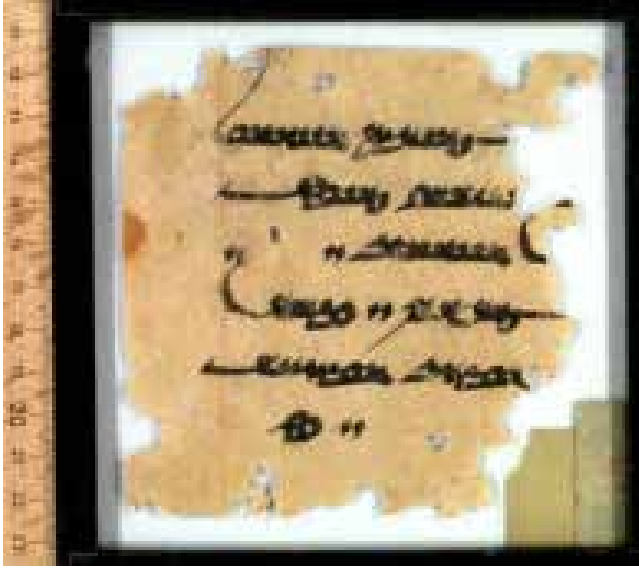
Resim 1. U3211 Seite 1 (Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv)

Resim 2. U3211 Seite 2 (Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv)

Resim 3. U2574 Seite 2 (Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv)

Resim 4. U2576 Seite 2 (Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv)

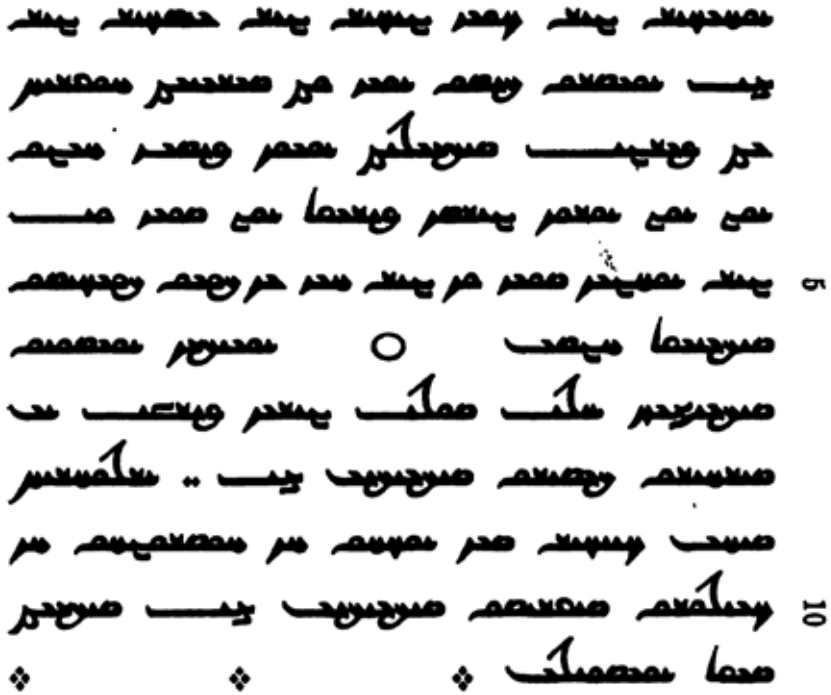
Resim 5. Mainz 792 Seite 1 (Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv)

Resim 6. Mainz 792 Seite 2 (Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv)

مع نملک و نملک صرحت من ب
بمستقیم و ما من و نملک من
ب لیت و نملک من نملک (صرحت)
صرحت من و نملک من من نملک
من نملک من نملک من نملک
نملک .. من و نملک من من من
من نملک من من .. ○ و نملک من من
من نملک من نملک من نملک من
من نملک من نملک من نملک من
من نملک من نملک من نملک من
من نملک من نملک من نملک من

Resim 7. Radlov-Malov Yayınından VII. 11a, 149-160. Satırlar Arası (Radlov-Malov 1913: 479)

Resim 8. Radlov-Malov Yayınından VII. 11b, 161-171. Satırlar Arası (Radlov-Malov 1913: 480)

Extended Summary

Translation is the result of the desire to know and understand what develops outside the humanity, as well as the introduction of different worlds, which are described in different languages. It is a way for different communities to share their works in various fields with new circles. In addition to the fact that people speak different languages, this path has always been observed since Babylon (Göktürk, 1994: 15; important sources on translation science, see Jakobson, 1966; Ludskanow, 1975; Lawendowski, 1978; Wilss, 1980). “In this respect, translation is a common language beyond individual languages, it is the language of languages” (Göktürk, 1994: 15-16).

When it is said the translation, the translation of literary texts or texts (such as the Bible in the Christian world) that are attributed to sacredness in direct proportion with the tradition come to mind, the discussion “word for word or freely?” is the first issue that remains on the agenda in the field of translation until the Second World War. Hieronymus (348-420), who is thought to be the first translator to handle the translation problem in terms of text type, translated the famous Vulgata translation of the Bible into Latin and followed by the famous translator of the First Age, Cicero (106-43 BC), addresses two different translation attitudes. These two attitudes; *verbum e verbu* is a word-for-word translation and *sensum exprimere de sensu* is a translation of meaning (Wilss, 1982: 29-30; Göktürk, 1994: 18). While Cicero adopts the freely transfer of meaning in most of his translations, Hieronymus often translates literally for religious texts such as the Bible; for non-religious texts, he adopts the translation of meaning.

The problem that is constantly discussed within the tradition of translation is related to the method of translation rather than the types of text. Generally, translators adhered to the word-for-word or free meaning translation principle and became the advocate of one of them. The first way is to transfer the formal elements of the original text as much as possible. The second way is to bring the original text structures as close as possible to the semantic, syntactic and methodological structure of the language of translation. This discussion, sometimes changes in appearance, focuses on the question of whether it is form or content in translation (Göktürk, 1994: 18).

In this context, the subject of our research is composed of the comparative evaluation through the issue of “*verbum e verbu* and *sensum exprimere de sensu*” in traslation studies of the part between 149th-171st lines of the 15th Chapter titled as *sarasvati atl(i)g t(e)ñri kızı ötüg ötünmek* “the requesting (/presentation) of the goddess named as Sarasvati” of Suvarṇaprabhāsa-sūtra, known as *Altun Yaruq* (Golden Light) Sutra in Old Uighur, which is originally in Sanskrit, and translated into Chinese by Yi Jing (義淨), and later from Chinese into Old Uighur by Shingko Sheli Tutung. For serving to the purpose of this research, the translations of *Suvarṇaprabhāsa-sūtra* from Sanskrit into Chinese and from Chinese into Old Uighur were examined on the basis of a certain sample and these texts were evaluated with the views of the translation studies. However, some of the basic concepts of Buddhism were briefly explained and some conclusions about the

translation attitude of Shingko Sheli Tutung have been made on the basis of this sample. These are briefly as follows:

In both texts there are expressions that overlap substantially. In fact, this is expectable to happen. However, we can say that these coincidences are only in the first half of the text we have chosen as a sample. After the expressions *ol tözün(ler)* on 164th line of Old Uighur text and 而爲擁護 *ér wèi yōng hù* meaning “and to support” on 0435c11 of Chinese text, the both translated texts do not match except the exceptional words. So, almost the second half of the Chinese text does not coincide with the remaining part after the expression *ol tözün(ler)* in the Old Uighur text (Çetin, 2012: 208). In these two incompatible parts, the most remarkable overlapping exceptional word is the Old Uighur *sansar* on 169th line, the equivalent in Chinese text is 生死 *shēngsǐ* on 0435c14, namely it is the word, Sanskrit *samsāra* meaning “eternal cycle of life and death”. Considering that the Old Uighur translation was based on the Chinese translation of Yi Jing’in (義淨), we can say that in aforementioned part, especially at the beginning of the text Shingko Şeli Tutung adopted the translation attitude *word-for-word*, but in almost all the other half of the Chinese text he made the free meaning translation; and the forms in the source language of important and key religious terms of Buddhism are generally preserved.